

*Nagy az Isten állatkertje...:
Állat(ság)ok a magyar irodalom- és
művelődéstörténetben*

Lektorálta, az előszót írta:

ÁCS Pál

A kötetet szerkesztette:

MERCS István

A címlapon szereplő képet Heltai Gáspár *Száz fabula* című művének
XVIII. századi ismeretlen illusztrátorának fametszete alapján
Kaza György készítette

© Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, Nyíregyháza

© Szerzők

ISSN: 2060-2324

ISBN: 978-615-5971-00-6

Kiadta:

Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, Nyíregyháza

Nyomdai munkálatok:

Kiss János nyomdaipari vállalkozó

4551 Nyíregyháza-Oros, Kezdő út 18.

Nyíregyháza, 2019

LENGYEL Réka

„Mesélő tükrök”:
Az ifjabb Hatvani István állatmeséinek forrásai

„Itt a teknős nem néma, a fák képesek gondolkodni, ha a költő úgy akarja; beszélgetnek, emberi személyeket jelenítenek meg, és úgy viselkednek, hogy szinte azt hisszük: mindez igaz. Ahogyan a francia La Fontaine mondja: Az állatok a mi mestereink, tanítóink.”¹

I.

A XVIII–XIX. század fordulójának magyarországi meseirodalmát, az oktató mese történetét tárgyaló tanulmányában Ember Nándor megállapítja, hogy a két kiemelkedő XVI. századi Ezópus-fordító, Pesti Gábor és Heltai Gáspár működése utáni időszakból, a XVII. századból és a XVIII. század első feléből nem ismerünk olyan szerzőt, aki állatmeséket írt vagy fordított volna.² Mivel az állatmesék az iskolai tananyag részét képezték, természetesen a műfaj ebben a korszakban is ismert volt, és az is bizonyítható, hogy különleges helyet foglalt el a fikciós, narratív műfajok rendszerében. Gulyás Judit a 'mese' szó mint műfaji szakkifejezés használatát elemezve felhívja a figyelmet arra, hogy „a korszakban a fikciós narratíva megítélése igen ambivalens volt, ezért a korabeli magyar szerzők vagy kerültek az ilyen műveket, vagy pedig, ha alkalmazták, ritka kivételtől eltekintve magyaráztatnak érezték szükségét”.³

* A szerző a tanulmány megírása idején az NKFIH PD 121063 számú Poszt-doktori Kiválósági Program Pályázat Ösztöndíjában és az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesült.

¹ SZERDAHELY György Alajos, *Poesis narrativa ad aestheticam seu doctrinam boni gustus conformata*, Budae, Typis Regiae Universitatis, 1784, 14.

² Ld. erről EMBER Nándor, *A magyar oktató mese története 1786-tól 1807-ig*, I, ItK, 1918, 272–294, itt: 272; EMBER Nándor, *A magyar oktató mese története 1786-tól 1807-ig*, II, ItK, 1918, 379–389.

³ GULYÁS Judit, *A mese szó használata a magyar írásbeliségben 1772–1850 között, A magyar nyelv nagyszótárának történeti korpusza alapján = Tanulmányok a 19. századi magyar szövegfolklórról*, szerk. GULYÁS Judit, Bp., ELTE BTK Folklore Tanszék, 2008, 165–241, itt: 170.

A fabulák azonban – annak ellenére, hogy alapvetően nem valós elemekből építkeznek – igen kedveltek voltak, mivel meghatározó szerepet játszottak a keresztény szellemiséggel összhangban álló erkölcsi nevelésben, így beépülhettek például a prédikációk szövegébe. Ezt követően, a XVIII. század második felében, utolsó harmadában, az európai országok irodalmát jellemző tendenciákkal párhuzamosan és jórészt azok hatására már egyre nagyobb számban adtak ki Magyarországon gyermekeknek vagy felnőtteknek szánt, valamely más nyelvről magyarra átültetett vagy – kisebb számban – eredeti meséket tartalmazó nyomtatványokat. 1767-ben és 1777-ben válogatást jelentettek meg Ezópus műveiből,⁴ és a legnagyobb ókori meseköltő a későbbiekben is, egészen napjainkig jelen volt és van gyermekek és felnőttek olvasmányai között.

Az 1786–1807 közötti időszakot a kortárs nyugat-európai meseirodalom beáramlása jellemezte: a magyar szerzők előszeretettel ültették át a rendkívül népszerű német író, Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769) verses meséit, de fordításban megjelentek más német, valamint francia szerzők, többek között Magnus Gottfried Lichtwer (1719–1783), Ewald Christian von Kleist (1715–1759), Jean de La Fontaine (1621–1695), Henri Richer (1685–1748) vagy François-Joseph Desbillons (1711–1789) művei is.

II.

A magyar meseírók, mesefordítók között Ember Nándor említést tesz a kevésbé ismert ifjabb Hatvani Istvánról, akinek *Mesék* című, 1799-ben kiadott kis kötetével a szakirodalom azóta szinte egyáltalán nem foglalkozott.

Az ifjabb Hatvani István édesapja, az idősebb Hatvani István 1749 és 1786 között a debreceni Református Kollégium tanáráként a teológiát és a bölcsészet- és a természettudományok szinte valamennyi ágát tanította. Emellett lelkészként és orvosként tevékenykedett, gyógyszerterát, a szegényebb kollégisták részére betegsegélyező alapot hozott létre. Sokoldalú tevékenysége révén emléke sokáig fennmaradt a debreceni polgárok és volt tanítványai körében. Kevésbé ismert a gyermekei, köztük a legfiatalabb, István sorsa, aki Debrecenben, majd külföldi egyetemeken végezte tanulmányait. Az 1790-es években Bihar megye levéltárnoka

⁴ A kötetek adatait lásd a 18. század végének gyermekirodalmát ismertető közleményben: FEHÉR Katalin, *Magyar nyelvű gyermek- és ifjúsági könyvek a felvilágosodás korában*, Magyar Könyvszemle, 116(2000), 1, 89–94, itt: 91.

és tiszteletbeli jegyzője, később táblabírója volt. 1807-től a nagyváradi királyi akadémia igazgatói hivatalát töltötte be 1816-ban bekövetkezett haláláig.⁵ Jelentős irodalmi és tudományos tevékenységet fejtett ki magyar, latin, német és francia nyelven: színdarabokat, verseket, politikai írásokat jelentetett meg; történeti tárgyú tankönyveket állított össze.

Mesegyűjteményét 1799-ben Debrecenben jelentette meg, Teleki Sámuel erdélyi kancellárnak szóló ajánlással.⁶ Ennek a kötetnek később, 1819-ben készült egy második kiadása is, Pechata János nagyváradi népiskolai kerületi biztos gondozásában.⁷ Hatvani meséi nem önálló alkotások, hanem fordítások, illetve átdolgozások, az eredeti szerző neve ott olvasható szinte mindegyik vers végén. A keletkezés körülményeiről és a Hatvani által elérni kívánt célokról a *Prologus* és az *Epilogus* tájékoztat.⁸ E szerint Hatvani, aki a kötet előszavát 1798. november 1-jére keltezte, az ezt megelőző hat évben elhúzódó betegségtől szenvedett, és a mesékkel elsősorban önmagát igyekezett felvidítani. A fordítási munkát akkor tudta végezni falusi, monostorpályi birtokán, amikor hivatali teendőitől elszabadulhatott.⁹ Erről a kötetet záró, *Epilogus* c. versében a következőképpen vall:

Midőn meséimet írák,
Beteg testem' alig bírám
Nagy betsű Olvasóim!

⁵ Vö. LóSY-SCHMIDT Ede, *Hatvani István élete és művei, 1718–1786, I. rész*, Debrecen, Studium Könyvkiadó R.-T., 1931, 121–123.

⁶ *Mesék, Hatvani István által*, Debrecenben, Szigethy Mihálynál, 1799. (Digitalizált változata elérhető a Google Books honlapon.) Teleki marosvásárhelyi könyvtárában meg is volt a könyv egy példánya, vö. *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék, Pars Secunda*, typis Mathiae Andreae Schmidt, Viennae, 1800, 298.

⁷ *Hatvani István meséit újra közre bocsátotta, és annak hólta utánm talált Verseivel bővítette* P. J., Nagyváradon, Tichy János' betűivel's költségével, 1819. (Digitalizált változata elérhető a Google Books honlapon.) Ez a kiadás nem tartalmazza az első kiadásban olvasható előszót, és attól eltérő mottó szerepel a címlap hátoldalán. Megtaláljuk viszont benne Hatvani tizenöt, kéziratból közölt versét, melyek többsége Maciej Kazimierz Sarbiewski, Buchanan, Euloge Schneider, Kallimachosz és Johann Wilhelm Ludwig Gleim műveinek fordítása, valamint Pechata János 1813-ban keletkezett, Hatvanihoz címzett latin nyelvű ódáját.

⁸ Ld. *Mesék, Hatvani István által*, 1–2, 102–104.

⁹ LóSY-Schmidt Ede a monográfiája megírásakor a Hatvani-leszármazottak birtokában lévő forrásokra hivatkozva azt írja, hogy Hatvani István ezekben az években anyagi nehézségekkel küzdött, a birtokában lévő ingatlanok több részét is kénytelen volt elzálogosítani. Vö. LóSY-SCHMIDT Ede, *Hatvani István élete és művei*, 121.

Hat esztendő's sinlődésim,
Rajta lévő tünődésim
Mert nékem megrontóim!
A' fájdalom ha belőlem
Néha kiállott, hogy tőlem
A' rossz kedv inkább múljon,
Íllyen foglalatosságra,
Mint élesztő orvosságra
Valamitskét vídúljon
Lelkem; úgy fogám magamat!
Vagy ha falusi házamat
Mikor meglátogattam,
Ott hivatali dolgomtól
Gyűlési állapotomtól
Magam' szabadíthattam:
Akkor gyenge erőtskémét
Próbálgatván, versetskémét
Sokszor úgy írogatám;
Hogy a' tiszta erköltsökben,
E' mesélő tükörökben
Magam gyarapíthatnám!

A versírással az volt a fő célja, hogy önnön hibáit mintegy „mesélő tükörökben” szemlélve meg tudjon szabadulni tőlük, emellett természetesen szem előtt tartotta olvasói lelki épülését. Ezópus meséinek lényegét és hatásmechanizmusát így fogalmazta meg:

A' ki Ésópussal mesét mond okosan,
Tanít képek által mondással fontosan;
Mellyet a' természet' kútfejéből vészen,
Hitelt felülmúló dolgokról szóll készen,
Hogy azt adja elő hasonlatosságban
A' mit uralkodni szemlél e' világban.
Mi vétek? bolondság? tükörben mutatja;
A' benne lélekezőt róla elszoktatja.¹⁰

Hatvani szerint a mese feladata, hogy megtanítsa az embernek, hogyan élhet erényes, erkölcsös életet. A meseköltőnek arra kell törekednie, hogy az arany középúton maradjon, és közérthetően, ne fellengzősen

¹⁰ Mesék, Hatvani István által, 1.

foglalmazza meg a bölcs megállapításokat, melyek jól szolgálnak az önismereti fejlődés, lelki épülés útján haladó olvasónak.

A Hatvani mesegyűjteményében olvasható szövegek közül csak a *Prologus* és az *Epilogus* című versei önálló alkotások. Ahogyan azt mástutt már kimutattuk, a kötet előszava (I–XVI. oldalak) François-Joseph Desbillons francia jezsuita költő *Fabulae Aesopiae* (Mannheim, 1768) című, az alábbiakban részletesebben is ismertetett latin nyelvű antológiája előszavának kivonatos fordítása,¹¹ melyet Hatvani csupán kevés más forrásból származó adattal egészített ki. Eltérés a forráshoz képest, hogy a francia meseköltők felsorolásában Desbillons nevét is megtaláljuk, és szó esik német szerzőkről (Gellert, Kleist, Lichtwer, Pffeffel), valamint a magyarországi meseirodalom helyzetéről is. Korábban megfogalmaztuk azt a feltevést, mely szerint Hatvani Desbillons műveinek akár a Teleki Sámuel könyvtárában meglévő kiadásait is használhatta. A Teleki által összeállított katalógusban a *Satyrae, aenigmata, fabulae et alia ludicra* szekcióba sorolva megtaláljuk a *Fabulae Aesopiae* 1768-as mannheimi, valamint az 1778-as párizsi kiadásának adatait, továbbá Hatvani *Meséinek* első kiadását, La Fontaine- és Lichtwer-köteteket.¹²

A gyűjtemény összesen ötven mesét tartalmaz. A versszövegek végén Hatvani feltüntette a fordítás alapjául szolgáló eredeti művek szerzőinek neveit. Ez alapján összesítve az adatokat, az derül ki, hogy tízet Gellert, kilencet Magnus Gottfried Lichtwer, hetet Desbillons, hatot La Fontaine, négyet Anakreón, hárm-at-hárm-at Bión és Henri Richer, kettőt-kettőt Ezópus és Ewald Christian von Kleist alkotásaiból magyarított, míg egy-egy darabot Homérosztól, Lukianosztól, Szent Cirilltől

¹¹ Franc. Josephi DESBILLONS, [...] *Fabulae Aesopiae...*, voll. 1–2, Mannhemii, Typis Academicis, 1768. Az előszót lásd az I–XXIII. lapokon. Vö. LENGYEL Réka, *Desbillons ezópuszi meséinek magyar olvasói: az ifjabb Hatvani István és Szerdahely György Alajos = Amicitia: Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára / Beiträge zum 60. Geburtstag von Gábor Tüskés*, főszerk./Haupteditorin LENGYEL Réka, szerk./Herausgeber Csörsz Rumen István, HEGEDÜS Béla, KISS Margit, LÉNÁRT Orsolya, Budapest, reciti, 2015, 323–337. http://reciti.hu/wp-content/uploads/AMICITIA_vn.pdf

¹² Vö. *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék...*, 298. Érdekesség, hogy Desbillons, Lichtwer és Hatvani mesegyűjteményei közvetlenül egymás mellett sorakoztak a könyvtár polcain. Sajnos a kötetekben nincsenek olyan bejegyzések, margináliák, amelyek arra utalnának, hogy Hatvani a francia és a német szerző műveinek ezeket a kiadásait használta munkája során. (Itt szeretném megköszönni Kovács Bányai Réka, a marosvásárhelyi Teleki Téka munkatársának szíves segítségét, aki megnézte a köteteket.)

és Eustache Le Noble-tól választott ki.¹³ A 49. számú, *Háládatosság* c. vers szerzőjének neve nem szerepel a kötetben. Ennek forrását eddig nem sikerült azonosítani, témája alapján a legvalószínűbb, hogy ez esetben is Gellert költeményéről lehet szó. A mesék válogatását az ifjabb Hatvani feltehetően több idegen nyelvű mesegyűjtemény, antológia, esetleg iskolai használatra szánt szöveggyűjtemény alapján végezte; eddig legalábbis nem került elő olyan német, latin, vagy esetleg francia nyelvű kiadás, amely pontosan ezt az ötven mesét tartalmazná.

III.

Az alábbiakban az állatmesékre vonatkozóan részletesen bemutatjuk Hatvani fordításai és az eredeti meseszövegek viszonyát, és rámutatunk arra, hogy az eredeti művek szerzőségével, a fordító forráshasználatával kapcsolatban több probléma is felmerül. Ezelőtt azonban érdemes áttekinteni a kötet teljes tartalmát, melyet Ember részben pontatlanul ismertet.

A Mesék (Debrecen, 1799) tartalma a költemények sorszámaival és az oldalszámokkal

Prologus	1
I. Megfosztott mese (Lichtver)	3
II. Egy bölts és Merkurius (Lucianus)	4
III. Megifjító forrás (Lichtver)	7
IV. Nyúlak, békák (La Fontaine)	9
V. Filemile, holló, bagoly (Desbillons)	10
VI. Paraszt ember, tők, makk (La Fontaine)	15
VII. Halak (Lichtver)	17
VIII. Tsillagok, Nap (Desbillons)	19
IX. Tengelitz (Lichtwer)	20
X. Barátság (Kleist)	22
XI. Oroszlán bőrben bújt szamár (La Fontaine)	25
XII. Kígyó (Lichtwer)	29

¹³ Ember Nándor az eredeti szerzők alapján csoportosítja Hatvani meséit, de a számolást elvétí, ezért nem sorolja fel mindet. *EMBER Nándor, A magyar oktató mese története 1786-tól 1807-ig, II, 379–382.*

XIII. Kántor, kóldus (Homérosz, Batrachomyon)	30
XIV. Két bölts Perúban (Lichtwer)	35
XV. Sánta daru (Kleist)	37
XVI. Bűn, büntetés (Lichtwer)	42
XVII. A' ró'sáról (Anakreon)	43
XVIII. Két útazó (Anakreon, Kleist)	45
XIX. Gődény (Lichtwer, Horátius)	50
XX. Tsuka (Desbillons)	52
XXI. Gyermekek, Cupido (Bion)	53
XXII. Vak, sánta (Gellert)	55
XXIII. Fejértövis, figefa (Szent Cyrillus)	57
XXIV. Kleodamus, Myrson (Bión)	58
XXV. Kakukk (Gellert)	60
XXVI. Az asszonyokhoz (Anakreon)	62
XXVII. Szíves látogatás (Gellert)	63
XXVIII. A' szerelemről (Anakreon)	65
XXIX. Polyhistor (Gellert)	67
XXX. Hyacinthus (Bion)	70
XXXI. Beteg kánya (Aesópus)	71
XXXII. Sajt, macska (Le Noble)	72
XXXIII. Farkas (Desbillons)	73
XXXIV. Majom, róka (Richer)	75
XXXV. Harapó kutya (Aesópus)	77
XXXVI. Állóképeknél beszélő orátor (Richer)	78
XXXVII. Szem, száj (Desbillons)	79
XXXVIII. Haldokló atya (Gellert)	80
XXXIX. Majom, óra (Lichtwer)	82
XL. Oroszlán (La Fontaine)	84
XLI. A szelességről (Gellert)	87
XLII. Fösvény gazdag (Gellert)	89
XLIII. Ifjú tudós (Gellert)	90
XLIV. Szerentsés házasság (Gellert)	91
XLV. Favágó (La Fontaine)	94

XLVI. Rák (La Fontaine)	95
XVII. Jövendőmondó (Desbillons)	96
XLVIII. Majom kölykök (Desbillons)	97
XLIX. Háládatosság	99
L. Majom, tükör (Richer)	100
Epilogus	102

Az ifjabb Hatvani kevéssel több mint százlapos antológiája összesen húsz állatmesét tartalmaz, melyek közel háromnegyede – a fordítótól származó forrásmegjelölések alapján – a már említett Magnus Gottfried Lichtwer, Jean de La Fontaine és François-Joseph Desbillons műveinek magyarítása. Az alábbi táblázatban Hatvani állatmeséinek címei mellett azon francia, latin, német és görög nyelvű költemények címeit tüntettük fel, melyekre a fordítások – amint alább kiderül, néhány esetben áttételesen – visszavezethetők.

IV. Nyúlak, békák	La Fontaine, <i>Le lièvre et les grenouilles</i> ¹⁴
V. Filemile, holló, bagoly	Desbillons, <i>Philomela, Corvus et Bubo</i> ¹⁵
VII. Halak	Lichtwer, <i>Die Fische</i> ¹⁶
IX. Tengelitz	Lichtwer, <i>Der Hänfling</i> ¹⁷
XI. Oroszlán bőrben bújtt számár	La Fontaine, <i>L'âne vêtu de la peau du Lion</i> ¹⁸

¹⁴ A La Fontaine-mesékre a magyar nyelvű kiadás alapján hivatkozom, melynek jegyzeteiben megtalálható a mesék eredeti francia címe. Lásd: II. könyv, 14. „A nyúl meg a békák”, LA FONTAINE *összes meséi*, ford. VIKÁR Béla, SZÁNTAI Zsolt, Szeged, Szukits Könyvkiadó, 2000, 51–52. A Perry-index szerint Ezópusnál ez a 138. számú mese.

¹⁵ DESBILLONS, *Fabulae Aesopiae*, vol. 1, 174–177. A francia költő minden mesénél feltüntette, mely más szerzők dolgozták fel ugyanazt a történetet. Ennél a mesénél a következő adat olvasható: „Richer, Lib. II. Fab. XVIII.”

¹⁶ M. G. LICHTWERS, [...] *Fabeln in vier Büchern*, Dritte Auflage, Berlin, bey Gottlieb August Lange, 1762, 78–79.

¹⁷ M. G. LICHTWERS, [...] *Fabeln in vier Büchern*, 55–56.

¹⁸ „Az oroszlánbőrbe bújtt számár” = LA FONTAINE *összes meséi*, 354. A Perry-index szerint ez a 188. számú mese.

XII. Kígyó	Lichtwer, <i>Die Schlange</i> ¹⁹
XV. Sánta daru	Kleist, <i>Der gelähmte Kranich</i> ²⁰
XIX. Gódény	Lichtwer, <i>Der Vogel Platea und die Reiger</i> ²¹
XX. Tsuka	Desbillons, <i>Piscis</i> ²²
XXV. Kakuk	Gellert, <i>Der Kuckuck</i> ²³
XXXI. Beteg kánya	Ezópus, <i>Κόραξ νοσῶν</i> ²⁴
XXXII. Sajt, macska	[Le Noble] ld. Desbillons, <i>Caseus et Felis</i> ²⁵
XXXIII. Farkas	Desbillons, <i>Lupi fides</i> ²⁶
XXXIV. Majom, róka	Richer, <i>Le Singe et le Renard</i> ²⁷

¹⁹ M. G. LICHTWERS, [...] *Fabeln in vier Büchern*, 34.

²⁰ Ewald Christian von KLEIST, *Sämtliche Werke*, Stuttgart, 1971, 104–105.

²¹ M. G. LICHTWERS, [...] *Fabeln in vier Büchern*, 61–62.

²² DESBILLONS, *Fabulae Aesopiae*, vol. 1, 259. Lábjegyzetben a következő adat olvasható: „Abstemius, Fab. XX.”

²³ Christian Fürchtegott GELLERT, *Fabeln unnr Erzählungen*, Jazzybee Verlag, 2012, oldalszám nélkül. (Elektronikus kiadása elérhető a Google Books oldalon.)

²⁴ Az Ezópus-mesékre a Pesti Gábor-féle magyar fordításban hivatkozom. Ld.: „Az beteg kányáról” = *Esopus fabulái Pesti Gábor szerint*, vál., szerk., jegyz., utószó Ács Pál, Bp., Magvető, 1980, 45. A Perry-index szerint ez a 324. számú mese.

²⁵ A mese eredetijét Le Noble általam elérhető köteteiben nem találtam meg. Latin változatát ld.: DESBILLONS, *Fabulae Aesopiae*, vol. 1, 151. Desbillons lábjegyzetben a következő adatokat közli: „Le Noble. Fab. XXI. Abstemius. Fab. CXVI. Camerarius, Fab. CDXL.” A mese 594-es sorszámmal szerepel a kibővített Perry-indexben. Szerzője feltehetően a Cheritoni Odo, a 12–13. században élt angol prédikátor, meseköltő volt. Később átdolgozta a 15–16. században élt, Abstemiusként is ismert Lorenzo Bevilacqua, valamint a német Joachim Camerarius (1500–1574) is.

²⁶ *Uott.* Desbillons lábjegyzetben a következő adatot közli: „Camerarius, Fab. CDLIX.”

²⁷ Henri RICHER, *Fables nouvelles mises en vers I*, Paris, Barrois, 1748, 242.

XXXV. Harapó kutya	Ezópus, <i>Κύων κωδωνοφορῶν</i> ²⁸
XXXIX. Majom, óra	Lichtwer, <i>Der Affe und die Uhr</i> ²⁹
XL. Oroszlán	La Fontaine, <i>Le lion amoureux</i> ³⁰
XLVI. Rák	La Fontaine, <i>L'écrevisse et sa fille</i> ³¹
XLVIII. Majom kölykök	Desbillons, <i>Simioli et Pyra</i> ³²
L. Majom, tükör	Richer, <i>Le Singe et le Miroir</i> ³³

Ahogyan fentebb már utaltunk rá, azokat a szövegkiadásokat, melyek a fordítások alapjául szolgáló eredeti meséket tartalmazzák, a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem lehet pontosan azonosítani. Ember Nándorral ellentétben azonban, aki úgy vélte, Hatvani „sokféle forrásból merített”, véleményünk szerint több érv is szól amellet, hogy az állatmesék, sőt az összes mese nagyobb hányadát egyetlen kötetből válogatta, s csupán kisebb részüket vette egyéb forrásokból.

Ember megállapítja, hogy az a négy mese, melyeket La Fontaine után dolgozott fel Hatvani, „a francia nyelv gyenge ismeretéről tesz tanúságot”, majd közli azt a megfigyelését, mely szerint „egyébként sem fedezhető fel e 4 mesében semmi rokonság La Fontaine-nel”.³⁴ „Különösen erőltetettnek” és a feltételezett mintához képest „bőbeszédűnek” érzi a XI. mesét, de úgy véli, a nagy francia szerző különösen fontos lehetett Hatvani számára, s így – ha elrugaszkodott is tőle a mesék tartalmát illetően – mindenképpen szerepeltetni akarta a nevét a gyűjteményben.

²⁸ „Az maró ebről” = *Esopus fabulái Pesti Gábor szerint*, 110–111. A Perry-index szerint ez a 332. számú mese.

²⁹ M. G. LICHTWERS, [...] *Fabeln in vier Büchern*, 118.

³⁰ IV. könyv, 1. „A szerelmes oroszlán” = LA FONTAINE *összes meséi*, 84–85. A Perry-index szerint ez a 140. számú mese.

³¹ XII. könyv, 10. „A rák és leánya” = LA FONTAINE *összes meséi*, 322–323. A Perry-index szerint ez a 322. számú mese.

³² DESBILLONS, *Fabulae Aesopiae*, vol. 1, 228–229.

³³ Henri RICHER, *Fables nouvelles mises en vers I*, 155.

³⁴ EMBER Nándor, *A magyarázó mese története 1786-tól 1807-ig*, II, 380.

Az *Oroszlán bőrből bújt számar* című mese magyar szövege valóban lényeges eltérést mutat a La Fontaine-nél olvasható változathoz képest: az utóbbi csak 14 soros, míg az előbbi összesen 68 sorból áll; a francia költő csupán néhány szóval vázolja fel a történetet – a számar megtalálja az oroszlánbőrt, magára veszi, de fülei kilógnak, ezért rögtön le is lepleződik –, míg Hatvani részletesen bemutatja, mit érez és gondol a számar, hogyan igyekszik megrémíteni az erdő állatait, majd hogyan jön rá az igazságra – részben a kilógó fülek, részben a számarnak az oroszlánétól eltérő hangja alapján – a róka, aki jól megszidja a csalót. Ember Nándor feltételezése azonban a legújabb kutatások eredményei alapján tévesnek bizonyult: a La Fontaine-mese szövege és a magyar fordítás közötti eltérések nem Hatvani szerzői önállóságát bizonyítják, hanem azt, hogy közvetlen forrásául nem a XVII. század, hanem a XVIII. század egyik legnagyobb meseköltőjének műve szolgált.

François-Joseph Desbillons francia jezsuita kiváló latinista volt. 1754-ben latin nyelvű mesegyűjteményt jelentetett meg, melyben Ezópus és Phaedrus művei alapján készült verses fordításait, átdolgozásait adta közre. A *Fabularum Aesopiarum libri* első kiadásában öt kötetre osztva 185 mese olvasható. A gyűjteménynek ez a változata 1756-ban Párizsban, majd 1757-ben Oxfordban újra megjelent. A szerző a kedvező fogadtatáson felbuzdulva később tovább bővítette válogatását: a már tíz kötetből álló harmadik kiadást 1759-ben Párizsban, a tizenöt kötetes ötödik kiadást 1768-ban Mannheimben nyomtatták ki. Tudomásom szerint idáig nem készült olyan kimutatás, melyben összevetették volna La Fontaine és Desbillons mesegyűjteményeinek tartalmát, az azonban feltételezhető, hogy a jezsuita költőnél nagy számban megtalálhatóak ugyanazok az Ezópusra visszavezethető történetek, melyeket korábban nagy elődje is feldolgozott.

Desbillons gyűjteményének X. könyvében a 33. mese címe: *Asinus pelle Leonis indutus*.³⁵ Ez a változat sokkal közelebb áll az eredeti Ezópus-meséhez, amely alapján La Fontaine feldolgozása is készült, és amelyben szintén szerepel a róka, aki könnyen rájön, hogy nem oroszlánüvöltést, hanem számarbögést hall az oroszlánbőrbe bújt állattól – a Perry-index szerint ez a 188. számú mese. A Hatvaninál olvasható szöveget Desbillons meséjével összevetve jól látszik, hogy a magyar fordító a francia jezsuita művének viszonylag pontos átdolgozását készítette el: noha a versformát megváltoztatta, az eredeti szöveg valamennyi eleme megtalálható a magyar változatban. A másik három, látszólag La Fontaine

³⁵ DESBILLONS, *Fabulae Aesopiae*, vol. 2, 323–324.

nyomán átültetett meseszöveg vizsgálata ugyanerre az eredményre vezet: Hatvani közvetlen forrása a IV. számú, *Nyúlak, békák*, a XL. számú, *Oroszlán* és a XLVI. számú, *Rák* című mesék esetében is Desbillons. A szintén Ezópus nyomán íródott, Desbillons-nál a *Lepores et Ranae*³⁶ címet viselő mesében például több nyúl is szerepel, míg La Fontaine-nél csak egy. A *Rák* című mese előképe megvan Ezópusnál és Desbillons-nál is (ez utóbbinál a címe *Cancer et ejus filius*³⁷), és náluk is, ahogyan Hatvaninál, a rák és a fia szerepel benne, La Fontaine-nél azonban a rák és a lánya. A legnagyobb eltérés Hatvani *Oroszlán* címet viselő meséje és annak a két francia költőnél olvasható változatai között figyelhető meg. A három közül Desbillons-é (*Leo filiam rustici amans*³⁸) áll a legközelebb az Ezópusnál is megtalálható alaptörténethez, mely szerint az oroszlán olyan nagy szerelembe esik egy paraszt lányával, hogy amikor a paraszt arra kéri, hagyja magát megfosztani éles körmeitől és hegyes fogaitól, ezt szó nélkül megteszi, s így a lány apja könnyen agyonütheti. Ezt a történetet La Fontaine és Hatvani is hűen követi, de mindketten egy-egy önálló bevezetést illesztnek elé. La Fontaine ezt a mesét gyűjteménye IV. könyve első darabjaként közölte, és egy Mme de Sévigné-hez, a korban jól ismert francia levélregény-szerzőhöz szóló ajánlással vezette be. Hatvani felvezetése pedig mintegy előre összegzi a mese tanulságát, melyet Desbillons-nál és La Fontaine-nél az utolsó két sor foglal magában.

Minden dolog mértékkel jó; ez olly tiszta igazság,
 Hogy hoszszasan mutogatni nem hagyja az okosság.
 Annyira, hogy az emberek ha ezt tudni akarnák,
 A' fejeket, bal sorsokon, kevesebbet vakarnák!
 Illyen dolog a szeretet, melly ha renden túl megyen,
 Vakká, sőt bolondá teszen mindent, akarki legyen!
 A' ki ennek igaz vóltát nem hiszi, hogy láthassa
 Példában, e' rövid mesét illő hogy meghallgassa!³⁹

Desbillons mesegyűjteményeinek van egy olyan sajátossága, amelyre fentebb, a Hatvani által lefordított állatmesék felsorolásához

³⁶ DESBILLONS, *Fabulae Aesopiae*, vol. 1, 35.

³⁷ DESBILLONS, *Fabulae Aesopiae*, vol. 1, 24.

³⁸ DESBILLONS, *Fabulae Aesopiae*, vol. 1, 77.

³⁹ Desbillons-nál: „Amor, improbus amor ubi semel prudentiam / Extinxit, ipsam fortitudinem domat.” („Ha a szerelem, a nem kellő mértékű szerelem egyszer legyőzte az észet, az erőn is felülkerekedik.”) La Fontaine-nél: „Oh, szerelem! A te bolondod / az okosságnak búcsút mondott.” LA FONTAINE *összes meséi*, 85. (Vikár Béla ford.)

kapcsolódó jegyzetekben már utaltunk. A tudós klasszika-filológus szerző számos lábjegyzettel látta el meséinek szövegét. A jegyzetek egy része klasszikus római szerzőkre, Horatiusra, Vergiliusra, Catullusra stb. tett hivatkozásokat tartalmaz, Desbillons ugyanis nagyszámú, antik elődeinél megtalálható szót, szókapcsolatot, mondattörédeket dolgozott bele verseibe, ezzel biztosítva azoknak a klasszikus latin kifejezésmóddal és stílussal való rokonságát. Ezen kívül minden egyes meséhez fűzött egy olyan jegyzetet is, melyben megadta, hogy mely korábbi antik és újabb szerzők dolgozták fel előtte ugyanazt a témát. Véleményünk szerint elképzelhető, hogy ez lehet a magyarázata annak, miért nem Desbillons nevét adja meg Hatvani több olyan meséje végén, melyeket valójában az ő nyomán fordított le. Az mindenesetre biztos, hogy mind a négy fent említett mese esetében, melyek eredeti szerzőjeként Hatvani a saját könyvében La Fontaine-t tünteti fel, Desbillons-nál, a jegyzetekben a francia költő neve szerepel az első helyen azon szerzők felsorolásában, akik korábban feldolgozták a történetet.

Úgy tűnik tehát, mintha ezeknél Hatvani nem elégedett volna meg annak az adatnak a feltüntetésével, hogy a meséket Desbillons alapján fordította le, hanem visszament egy korábbi szerzőig. Ugyanígy járt el a XXXIV., *Majom, róka* és az L., *Majom, tükör* című mesék esetében is: a Desbillons jegyzeteiben felsorolt korábbi szerzők közül az egyiknél Richer áll az első helyen, a másikonál csak az ő neve olvasható.⁴⁰ Ugyanezt figyelhetjük meg a Le Noble-nak tulajdonított XXXII., *Sajt, macska* című mesénél is.

Továbbá, noha a Hatvani kötetében található versek nagy részének alaptémája már az Ezópus nevéhez köthető ókori gyűjteményekben is felbukkan, az állatmesék közül csak kettőnek a végén olvasható a görög költő neve. Úgy véljük, ezeket Hatvani szintén Desbillons nyomán fordította le, akinél a *Beteg kánya* latin változatának címe *Miluus aegrotans*, a *Harapó kutyáé* pedig *Canis mordax*.⁴¹ Az ezekhez tartozó jegyzetekben Ezópus neve első, illetve második helyen van felsorolva a témát korábban feldolgozó szerzők között. Véleményünk szerint ezek az egybeesések, valamint az a tény, hogy a *Sajt, macska* és a *Farkas* című mesék nemcsak a magyar fordító könyvében, hanem a Desbillons-kötetben is közvetlenül egymás után következnek, elegendő bizonyítékul szolgálnak arra,

⁴⁰ A mesék latin címe: *Simia et Vulpis; Simius et Speculum*. Lásd: DESBILLONS, *Fabulae Aesopiae*, vol. 1, 79, 267.

⁴¹ DESBILLONS, *Fabulae Aesopiae*, vol. 1, 118. és 195.

hogy feltételezhessük, Hatvani egyik fő forrása e gyűjtemény valamelyik kiadása volt.

Az állatmesék között négy olyan van, melyeknél magának a francia jezsuitának a nevét találjuk a versek végén. Közülük az egyiknél, a *Simioli et Pyra* címűnél (Hatvani fordításában: *Majom kölykök*) a Desbillons-kötetben – talán véletlenül – elmaradt a korábbi szerzők felsorolása. A másik háromnál (*Filemile, holló, bagoly; Tsuka; Farkas*) azonban nem: a jegyzetekben az elsőnél Richer, a másodiknál Abstemius (Lorenzo Bevilacqua), a harmadiknál Joachim Camerarius neve áll. Arra egyelőre nem találtunk magyarázatot, hogy Hatvani e mesék esetében miért nem a fentiekben leírt módon járt el, miért Desbillons és nem e három másik író nevét tüntette fel.

Mindezek alapján kijelenthető, hogy – noha a kötetben található adatok alapján összeállított fenti táblázat mást mutat – Hatvani húsz állatmeséje közül tizenháromnak a forrásául feltehetően Desbillons latin nyelvű versszövegei szolgáltak. A többi hét mesét Hatvani minden bizonnyal az eredeti szerzők német nyelvű munkái alapján ültette át magyarra. A három német szerző közül a XVIII. század utolsó évtizedeiben Magyarországon feltehetően a rendkívül termékeny író, költő, Christian Fürchtegott Gellert munkái voltak a legismertebbek. Művei már az 1770-es években megjelentek magyar fordításban: Tordai Sámuel a *Leben der schwedischen Gräfin von G.* (1746) című, Samuel Richardson *Pamelája* nyomán íródott lélektani regényét,⁴² Kónyi János a *Fabeln und Erzählungen* című, első alkalommal 1746–1748 között Lipcsében megjelent meséinek egyes darabjait ültette át.⁴³

Ahogy a fenti táblázatokból kiderül, Hatvani összesen kilenc, esetleg, amennyiben a *Háládatosság* című darab valóban ide tartozik, tíz mesét fordított le tőle, melyek között egy állatmese van. A *Kakuk* című darabot *A' Kukukrol* címmel Kónyinál is megtaláljuk,⁴⁴ s Hatvani fordítói tehetsége, költői stílusa érzékeltetésére érdemes összevetni a két fordítás szövegét.

⁴² *A' svétziai grófné G**né aszszony 'Élete*. Iratott német nyelven Christian Fürchtegott Gellert által, mostan pedig Magyar Nyelvre fordítatott, *Kolosváratt, A Ref. Coll. betűivel*, 1772.

⁴³ *Gellert' professornak erkölcsös meséi és elő-beszéllései, magyarra fordította Kónyi János strása-mester*, Pétsen, Engel János betűivel, 1776.

⁴⁴ *Gellert' professornak erkölcsös meséi*, 33. Bizonyára sajtóhiba folytán a cím itt: *A Kukurrol*. A Hatvani által lefordított mesék közül még kettőnek, a *Vak, sánta* és az *Ifjú tudós* címűeknek találjuk meg a Kónyi-féle átültetését a kötetben. *Gellert' professornak erkölcsös meséi*, 42–44, 59–60.

Kónyi János fordítása:

A' Kukuk szóban áll egy vén seregélyel,
Melly a' városból jött, és tsak ugy szökött-el.
Mit beszéllnek, ugy mond, a' mi szállásunkról,
És mit jövendölnek kukuk kiáltásunkról?
A' fülemiléről miképpen ítélnek?
Mellynek éneklésén mindenek örülnek;
És a' patsirtának tsitsirikelését
Fél város ditséri szája éneklését.
Hát még a' Rigóról? tovább így tudakoz,
Ez-is emitt amott soknak kedvet okoz.
Még-is egyet kérdek, 's el-ne tagadd tőlem,
Mond-meg hát valóban, mit mondnak felőlem?
Erre a' seregély: nem tudok mit szólni,
Mert felőled sohol semmit sem hallani.
Háladatlanságok' tehát hogy boszszúljam,
Tsak magamról szollni fog ezután szájjam.

Hatvani István fordítása:

Egykor egy tzinege, a' kalitkájából
Hogy szemügyet vévén, drótos kastéjából
Pestről elillantott; régi lakóhelyét
Meglélvén, elérte a' Rákos mezejét.
Alkonyodás tájban akadt egy kakukra,
Melly szintén akoron egy odvasfa' lyukra
Repkedvén, a' tzinkét mivel ott találta;
Szokott üres hangon, hozzá így kiálta:
Felőlünk az Urak, mond-meg, mit szóllanak?
Melódiáinkról vallyon mit tartanak?
Mit nevezetesen a' filemiléről?
Szép énekeinknek ama' mesteréről?
Hangítsálásait mindenek dítsérik,
– Felel a' tzinege –, söt még arra kéri,
Hogy ha nints terhére, soha ne hallgasson,
Hanem, urat, kóldust, egyre múltattasson!
Itt a' kakuk ismét új kérdésre fakadt;
– Mellyen a' felelő tzinke majd fenn-akadt –
Hát a' patsirtának van e' betsülete

Ezt – felel – az ének’ önnön természete
 Úgy hozza magával; azért a’ rigónak
 Füttyölése is szép; sőt még a’ szajkónak
 Borbélyműhelyekben a’ nyelvét felmetszik:
 Mert sok fetsegése a’ köznépeknek tetszik.
 A’ kakuk a’ tzikét tovább nem állhatta,
 Hanem nagy fel szóval mind azonn úntatta,
 Hogy már ő róla is valamit mondana,
 A’ mit nagy Uraktól felőle hallana?
 E’ kérdést tsak rövid felelet követte:
 Én – úgymond a’ tzinke – szégyenlem felette;
 De még is neked mást nem tudok vallani:
 Felőled senkit se hallottam szóllani!
 Ekkor hát a’ büszke néma kakuk madár,
 Nem látván előre, kérdésével mint jár?
 Rögtön felfogadá ostoba fejével
 Hogy boszszúságából, míg tsak bír eszével,
 Többé soha senkit melódiájáról
 Nem dítsér; hanem csak kérkedik magáról.

Ahogy látjuk, Kónyi János fordítása jóval rövidebb terjedelmű, pontosan követi Gellert eredeti meséjének tartalmát.⁴⁵ Ehhez képest Hatvani több új elemmel is kiegészíti a történetet: a kakukk beszélgetőpartnere nála nem a seregély, hanem a cinege; saját magyar vonatkozásként a cinege Pestről repül a Rákos-mezőre; a felsorolásba belekerül egy újabb madár is, a szajkó. Hatvani ráadásul jóval bőbeszédűbb, de fordítását mégis igen jól sikerültnek mondhatjuk: jól csengenek páros rímelésű, tizenkét szótagos verssorai, a beszélgető madarak ízesen felelgetnek egymásnak, a retorikai, stilisztikai megoldások igen jól illeszkednek a vers hangulatához, mely a humort sem nélkülözi.

⁴⁵ Gellert meséjének eredeti német szövege a következő: „Der Kuckuck sprach mit einem Star, / der aus der Stadt entflohen war. / »Was spricht man«, fing er an zu schrein, / »was spricht man in der Stadt von unsern Melodein? / Was spricht man von der Nachtigall?« / »Die ganze Stadt lobt ihre Lieder.« – / »Und von der Lerche?« rief er wieder. / »Die halbe Stadt lobt ihrer Stimme Schall.« / »Und von der Amsel?« fuhr er fort. »Auch diese lobt man hier und dort.« – / »Ich muß dich doch noch etwas fragen: / Was«, rief er, »spricht man denn von mir,« / »Das«, sprach der Star, »das weiß ich nicht zu sagen; / denn keine Seele red’t von dir.« – »So will ich«, fuhr er fort, »mich an dem Undank rächen / und ewig von mir selber sprechen.«” A szöveg lelőhelyét ld. fentebb, a 23. lábgyezetben.

A másik két német költő, akiktől Hatvani a kötetben összesen tizenkét fordítást közöl, szintén nem számított ismeretlennek a XVIII. század végi magyarországi irodalomban. Magnus Gottfried Lichtwer meséi közül legalább kettőnek korábban már készült fordítása, melyek nyomtatásban is megjelentek. Az egyiket *Róka és Sas* címmel Sándor István közölte a *Sokféle* című folyóirat 1791-es kötetében, a másik *A vándorló* címen 1794-ben látott napvilágot az Urániában.⁴⁶ Közös sajátosságuk, hogy a magyar fordítók az eredetileg verses szövegeket prózában ültették át, míg tartalmi elemeiket nagyjából hűen megőrizték.⁴⁷ Ami Ewald Christian von Kleist recepcióját illeti, az *Uránia* első kötetében két versének fordítása olvasható (*Lalage, Egy festett Vén-asszonyra*). Érdekesség továbbá, hogy korábban mindkét költeménynek készült már magyar változata, Révai Miklós és Szüts István tollából.⁴⁸

Hatvani István *Sánta daru* című versének forrása Kleist *Der gelähmte Kranich* című meséje. A versforma eltér az eredetitől: a verssorok váltokozva nyolc- és hétszótagos, kereszttrimes képletet adnak ki. Ez a fordítás, ahogyan a Gellert nyomán készült átültetés is, jóval részletesebben bontja ki az alaphelyzetet, mint a fordítás alapjául szolgáló költemény. A mese a vándorló daruvákról szól, melyek közül egynek egy vadász megsebesítette a lábát, így nem tud társaival együtt Afrikába repülni. Ezért lassan, de biztosan a szárazföldön teszi meg az utat, míg a többi, a repüléstől elfáradt daru közül sokan a tengerbe vesznek. A vers zárlatában, melynek átültetésével Hatvani igen jól boldogult, a tanulság az utazásnak az emberi életre vonatkoztatott toposzát mint egyetemes érvényű allegóriát bontja ki.

Ti is, hát, ó szerentsétlen
De jó ember' fiai,
Kiket sújtanak szüntelen
A' bal sorsnak nyilai!
Semmit meg ne tsüggedjete,
Ti pályafutástokban!

⁴⁶ Vö. EMBER Nándor, *A magyar oktató mese története 1786-tól 1807-ig*, I, 287; SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998 (Csokonai Könyvtár, Bibliotheca Studiorum Litterarium, 16), 140–141; *Első folyóirataink: Uránia*, szerk. SZILÁGYI Márton, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999 (Csokonai Könyvtár, Források, Régi kortársaink, 6), 61.

⁴⁷ A mesék eredeti címe: *Der Fuchs und der Adler* és *Die seltsamen Menschen*. M. G. LICHTWERS [...] *Fabeln in vier Büchern*, 103–104, 94–95.

⁴⁸ Ld. erről SZILÁGYI Márton, *Kármán József...*, 137–140. Az Urániában megjelent fordítások: *Első folyóirataink*, 110–111.

E' példának engedjete!
Azért, utazástokban
Jó reménnyel utazzatok,
Ez élet' tengereim!
Tőlök meg ne irtózzatok;
Mert a' tulsó részeim
Készen vár egy bóldog szállás
Befogadni Titeket,
Hol, legkisebb könyhúllatás
Sem éri szemeteket!

A fenti táblázatokban látható, hogy Hatvani összesen kilenc költeményt fordított le Lichtwertől, melyek között öt állatmesét találunk. Gyűjteményének e darabjaira is igazak az eddigi megállapításaink: nagyjából megfelelnek az eredeti szövegnek, azokhoz képest csupán elenyésző számú kisebb változtatást tartalmaznak. Hatvani egyedül a versformát cseréli le minden esetben, és a rendelkezésére álló lehetőségeket igen sokféleképpen variálja. Alkalmazza a nyolc szótagos, illetve a kilenc- és nyolc szótagos páros rímes, valamint a nyolc- és tizenkét szótagos, vagy hét- és hat szótagos keresztrímes versformát.

Osszességében elmondható, hogy az ifjabb Hatvani István ötven meséjének nagyobb hányada három szerző, Desbillons, Gellert és Lichtwer műveinek átültetése. A teljes mesegyűjtemény, illetve az annak csaknem felét kitevő állatmesék alapján kijelenthető, hogy Hatvani személyében egy nem kiemelkedő, de megbízható színvonalon teljesítő fordítót kell számon tartanunk. Retorikai-stilisztikai megoldásai, költői képei gyakran igen jól sikerültek, érzékletesek, jól illenek a mesék hangulatához, tartalmához. Szóhasználata egyértelműen jó tollú és ízlésű, leleményes, nagy műgonddal alkotó költőnek mutatja, aki gyakran alkalmaz képszerű, hangulatfestő szókapcsolatokat, népies, nyelvjárási szófordulatokat, jól eltalált hasonlatokat, metaforákat. Így például az *Oroszlán bőrben bújt számár* főszereplője elbizakodottságában „nagy hegyesen baktat”, amíg a róka össze nem gyűjti ellene a többi állatot, akik úgy várják azt, hogy a számárra vethessék magukat, „mint az ordát / A' matska hogy kikezdhesse”. Ezt követően így támad a róka a számárra: „hát szemtelenkedni / Kell neked lomha féreg? / Oroszlánnak kell tettetni / Magad? te botskor kéreg!” A *Tsuka* című mesében a hal inkább kiugrik a serpenyőből, hogy meg ne süljön, de így a tűzben leli halálát. Hatvani a tanulságot a következőképpen fogalmazza meg.

Így kin a' sors kemény újja
Egyszer megnehezedett;
Akármellyik nótát fújja,
Tsak a' mi végeztetett
Felőle, annak kell lenni
Meg; és akármit tegyen,
Tseberből vederbe menni
Fog, bár akárki legyen!

A *Filemile, holló, bagoly* című versben pedig a bagoly „Szokott barlangjában / Kuttogó otsmán madár”, s a fülemüle ki van téve gonosz ellenségeinek.

Nappal holló bántja,
Éjjel bagoly rántja
Le, szegényt a körméről.

Szemléletes hasonlat a vers csattanója: az olvasó „E' színes példában / Mint lakóházában / Megesmerheti magát.”

IV.

Az ifjabb Hatvani István a XVIII. század végi magyarországi meseköltészet kevésbé ismert alakja. Verseinek, forrásainak vizsgálata azzal az eredménnyel járt, hogy elmondhatjuk, fordítóként jelentős szerepet játszott a kor elsőrendű francia és német meseköltészetének magyar nyelven való tolmácsolásában. Mindazonáltal Hatvani meséi nem csupán filológiai, recepció- és fordítástörténeti vagy nyelvészeti szempontból érdekesek a mai olvasó figyelmére, hanem azért is, mert az e történetekben pellengérré állított kisebb-nagyobb gyarlóságok, hibák számunkra is ismerősek, a bennük foglalt bölcsességek megszívlelendő útmutatásul szolgálnak. Noha tükörbe nézni nem mindig kellemes, ez soha nem a tükör hibája – ahogyan azt Hatvani nagy elődei, Richer és Desbillons nyomán kis kötetének záró darabjában kiválóan szemlélteti.

*Majom, tükör*⁴⁹

A' majom, rút ábrázatját
Mivel még nem láthatá,

⁴⁹ Desbillons 1768-as mannheimi kiadásának ehhez a tanmeséhez készített illusztrációját ld. *Képtár* 11. kép.

Egy tükör az artzúlatját
Néki jól megmutatá:
Mellyet látván, e' rút képet
Magáénak nem vélte,
Mert magáról minden szépet
Feltévén, azt ítélte,
hogy a' tükör mesterséggel
Egy ordas farkast mutat,
Melly akoris nagy éhséggel
Küszködven, prédát kutat.
A' tükröt kezdi dítsérni,
Áldja a 'mesterséget,
Melly ennyi sokra tud érni!
De itten vetett véget
A' majomi vígasságnak
A' szomszéd jó barátja;
Mondván: tartsad igazságnak
Szomszédom! minden látja,
Hogy ezen tükör valóban
A' te ábrázatodat,
Mint valamelly álló tóban,
Úgy festi-le tagodat!
Ekor a' majom elfutván
A' maga árnyékától,
Mérges indulatra jutván,
A' tükör táblájától
Elkezdé a' szidalmazást,
És mind a' mesteréig
Folytatta a' rágalmazást,
Reggeltől majd estvéig!

Ezen mesékben a' képet,
Ha ki nem szenvedheti,
Mert a tükör neki szépet
Nem mutat, azt teheti
Miattam, a' mit mérgében
A' majom e' példában
Tett, nagy esztelenségében,
Útálatos vóltában!